

Зиновій Бичко, доцент

Діалектизми як важлива риса мови художніх творів Уласа Самчука

У супрасистему “українська загальнонародна мова” поряд із такими системами, як “українська літературна мова”, “українська діалектна мова”, “мова української художньої літератури”, “мова української публіцистики”, “мова української науки” входить і система “мова української художньої літератури”. Остання, безумовно, не є ізольованою, а перебуває постійно в тісному контакті та взаємодії із перерахованими системами. Особливо корелюють між собою три системи: “мова художньої літератури” — “діалектна мова” — “сучасна українська літературна мова”. Подібну взаємозалежність виразно бачимо у творах Уласа Самчука.

Важливу роль у розвитку української культури, у формуванні літературної норми на основі живого народного мовлення Галичини та Волині відіграли місцеві письменники. Питання розвитку української літературної мови, боротьба за її чистоту та функціонування в усіх сферах суспільного життя для регіональних майстрів художнього слова були особливо актуальними. Про це свідчать їх художні твори, фольклорна, лінгвістична, етнографічна, публіцистична та епістолярна спадщина. Велике значення для розвитку української літературної мови мала культурно-просвітницька, перекладацька та видавнича діяльність письменників цього регіону. До них з повним правом можна віднести і Уласа Самчука.

Проблемі вживання письменниками діалектних особливостей, говіркової стилізації або діалектизації присвячено чимало уваги в українській діалектології. Так, досліджено функції діалектизмів у літературних творах їх використання з архаїзаційною метою, аналізується автентичність уживаних говіркових елементів як мистецького чинника тощо. Натомість

прагматична функція діалектизації як знаряддя, що формує життєвську думку, позицію й переконання, на жаль, не стала сьогодні предметом серйозних мовознавчих досліджень. Художня література використовує діалектизми всіх мовних рівнів (фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні, фразеологічні та семантичні) насамперед із стилістичною метою, щоб створити місцевий колорит, щоб імітувати усне мовлення персонажа, із сатиричною метою. Деякі письменники вносять діалектизми у твори і підсвідомо, під впливом рідної говірки [1, 526].

У творах Уласа Самчука “Кулак”, “Гори говорять”, “Волинь” зафіксовані нами діалектизми вживаються як засоби, що виражають усі мовні функції. Зупинимось на розгляді лексичних і семантичних діалектизмів у названих романах. Саме тут треба внести невелику поправку чи корекцію до поширеної сьогодні думки, що письменник тільки свідомо вводить у твори окремі діалектні риси. На нашу думку, це не зовсім відповідає істині як з погляду мовознавства, так і з погляду психології художньої творчості. Сама система, у цьому разі система мови художньої літератури, “тисне” на письменника, диктує йому свої умови.

Так, Улас Самчук, увійшовши в парадигму Гуцульщини, не свідомо, а стихійно виповнює канву роману “Гори говорять” великою кількістю лексичних діалектизмів: звори, тошніти, опанча, нарокувати, набезівно, фурган, оджоги, малай, газда, легінь, паленка, сопкати, майорити. Крім лексичних діалектизмів, у цьому романі відбивається велика система етнографічних діалектизмів чи побутовізмів, приміром: гачі, черес, дараба, бокур, тайстра, плай, ґрунь, петик, бербениця, трембіта, бутин, бусурканя, царок, царина.

Гуцульська говірка виписується Уласом Самчуком навіть цілими блоками: “Всі дістануть своє, як сі заслужив, як сі постелив, так віспися”; “З неньовим ворогом негодна-м танцювати”; “Вкашляйтеся на того, Іване”.

Не менша кількість лексичних діалектизмів фіксується в романах “Волинь” та “Кулак”. Усі вони представляють різні лексико-семантичні групи: полетів коміть головою; тяжко сів біля столу, закинувши наперед настільника; а воно вам вже рахається; бач, пуриц великий; лемензувати. Крім лексичних діалектизмів іменникового походження, в Уласа Самчука фіксується велика група діалектної дієслівної лексики. Семантичні діалектизми також побутують у названих романах:

“Коли б Пречиста Мати їх хоронила”; “Цілий божий день без їдла і без сідла пропадають”; “Ну-ну, - каже Настя, - чого так намагаєшся”; “Валяється там гелетка життя”.

Різні твори Уласа Самчука, зрозуміло, реалізують неоднакові з ареального погляду лексичні діалектизми; так, у них фіксуються волинізми, гуцулізми, елементи наддністрянського, подільського та інших діалектів. Наприклад, лексема гейби характеризується неоднаковою семантикою, залежно від того, в якому говорі вона побутує. У романі “Волинь” наведена лексема маніфестує семантику “щоб”: “Батько корчує пні за лісом на вирубі – гейби не заважали на тому шматку”. А в романі “Гори говорять” слово гейби виражає значення “ніби”: гейби кози скачуть.

Не можна лишити осторонь того факту, що на вживання діалектизмів письменником впливає також жанровий різновид роману, зокрема автобіографічність. Елементи життєпису простежуються, без сумніву, майже в усіх романах письменника, у “Волині” передусім [2, 607].

Усі ці діалектизми органічно, гармонійно поєднуються із живим народним мовленням, є тими компонентами, за допомогою яких автор надає текстові розмовного забарвлення, наближує твір до народу, розкриває світосприймання, індивідуалізує сам роман. Тонко відчуваючи природну пропорційність і доцільність діалектизмів, Улас Самчук розглядає їх як надзвичайно важливий засіб збагачення словникового складу української літературної мови.

Можна зробити висновок, що письменник володіє південно-західним варіантом української мови, елементи якого зберігаються донині в системі мови української художньої літератури. Використання діалектизмів пояснюється не лише стилістичними настановами автора, але й тим, що вони є рівноправними елементами мовної організації художнього тексту.

Література:

1. Горбач Олекса. Діалектизми // Енциклопедія українознавства. – Т. 2. – Львів, 1993.
2. Роман // Літературознавчий словник-довідник. – К., 1997.